

Iztikas minimuma koncepcija un prakse

Levads

Iztikas minimumu definē kā “ienākumu apmēru, ar ko darbinieks var nodrošināt elementāru, taču sociāli pieņemamu dzīves līmeni” (Apvienotās Karalistes Iztikas minimuma komisija). Kopš 20. gadsimta 90. gadiem tiek īstenotas iztikas minimuma kampaņas ar mērķi panākt algas pieaugumu zemu atalgotiem darbiniekiem. Šajās iniciatīvās aprēķina ienākumus, kas nepieciešami elementāra dzīves līmeņa sasniegšanai, ņemot vērā esošos valsts pabalstu līmeņus. Tās parasti pamatojas uz reprezentatīvu pilsoņu ieguldījumu mērķgrupās, izmantojot minimālo ienākumu standartu izpētes metodes. Šie pasākumi paredzēti, lai atspoguļotu sabiedrības vienprātību par standarta preču un pakalpojumu kopumu, ko iegādājas katrā mājsaimniecībā. Šajos aprēķinos iztikas minimums vienmēr ir augstāks nekā attiecīgā ar likumu noteiktā minimālā darba alga.

Lielākās iztikas minimuma kampaņas līdz šim ir veiktas vien dažās angļiski runājošās valstīs ar liberālu tirgus ekonomiku. Vispilnīgākā iniciatīva Eiropā ir Apvienotajā Karalistē, kur vairāk nekā 4000 darba devēju ir saņēmuši iztikas minimuma nodrošinātāja akreditāciju no Iztikas minimuma fonda. Šie darba devēji apņemas visiem saviem darbiniekiem, kā arī līgumdarbiniekiem, kuri regulāri strādā viņu telpās, maksāt iztikas minimuma likmi, kas ir par 26 % augstāka nekā tiesību aktos paredzētā minimālā alga darbiniekiem Londonā.

Politikas konteksts

Iztikas minimuma kampaņu mērķis ir vērst uzmanību uz ienākumu neatbilstību darbiniekiem, kuri pelna ar likumu noteikto minimālo darba algu. Lielākā daļa ES dalībvalstu (22 valstis) ir ieviesušas ar likumu noteikto minimālo darba algu, un politikas veidotāji, kā arī sabiedrība kopumā šādu rīcību ir atzinuši par lietderīgu. Aizvien vairāk uzskata, ka šīs rīcības apdomīgai īstenošanai tradicionālajā ekonomikas teorijā prognozētā negatīvā ietekme uz nodarbinātību ir neliela vai tādas vispār nav. Piemēram, kopš ar likumu

noteiktās minimālās darba algas ieviešanas 2015. gadā Vācijā pastāvīgi sāka kristies jau tā zemais bezdarba līmenis. Tomēr, tā kā ar likumu noteikto minimālo darba algu nosaka piesardzīgi, ar to bieži vien nepietiek, lai tās saņēmējiem nodrošinātu elementāru un pienācīgu dzīves līmeni. Šāda situācija ir rosinājusi aicinājumus stiprināt algu un ienākumu atbalstu zemu atalgotiem darbiniekiem, un to apliecina “taisnīga atalgojuma” nosacījumi 2017. gadā pieņemtajā Eiropas sociālo tiesību pīlārā. Šīs situācijas rezultātā arī ir augusi arodbiedrību politiskā ieinteresētība koordinēt ES valstu minimālo algu noteikšanu, neņemot vērā ES juridiskās kompetences trūkumu attiecībā uz algu noteikšanu. Iztikas minimuma ierosinātājiem ir jāpieliek vairāk pūļu, lai mazinātu plaisu starp minimālās algas likmēm un iztikas minimuma vajadzībām.

Galvenie konstatējumi

- Iztikas minimuma kampaņas tika apzinātas piecās valstīs (tostarp divās pašreizējās ES dalībvalstīs): Apvienotajā Karalistē, Īrijā, Kanādā, Jaunzēlandē un Amerikas Savienotajās Valstīs. Ziņojumā arī pārskatītas pašreizējās algas kampaņas un politiskās apspriedes par “pienācīgu” algu vai iztikas minimumu vairākās citās valstīs, galvenokārt ES dalībvalstīs Centrāleiropā un Austrumeiropā.
- Mūsdienu iztikas minimuma kampaņas bieži vien veidojas lielās pilsētās, kurās ir salīdzinoši augstas dzīves izmaksas — galvenokārt augstas mājokļu izmaksas — un kurās algas likmes lielākajai daļai darbinieku neatbilst faktiskajām dzīves izmaksām. Apvienotajā Karalistē Iztikas minimuma komisija nosaka divas iztikas minimuma likmes: vienu Apvienotajai Karalistei kopumā un otru — augstāku — Londonai.
- Ja ir noteikta iztikas minimuma likme, tā vienmēr ir augstāka nekā attiecīgā ar likumu noteiktā minimālā darba algas likme; iepriekš minētajos piemēros tā ir par 15–80 % augstāka.

- Iztikas minimums var būt dažāds. ASV tas ir juridiski saistošs rīkojums, saskaņā ar kuru uzņēmumiem konkrētā pilsētā vai valstī, kuri ir iesaistījušies publiskajā iepirkumā vai saņēmu publisko finansējumu, ir saviem darbiniekiem jāmaksā noteikta iztikas minimuma likme. Citās valstīs iztikas minimumu kā brīvprātīgu shēmu ir ieviesis organizēšanas fonds ar daudzpusēju dalību, kurš akreditē ieinteresētos darba devējus, veic saistītu izpēti un regulāri aktualizē iztikas minimuma likmi.
- Abos gadījumos iztikas minimumu ņem vērā ierobežota vai neliela darba devēju daļa, kurpretim ar likumu noteiktā minimālā darba alga ir juridisks pienākums, kas jāievēro visiem darba devējiem. Tiek lēsts, ka ar sekmīgu iztikas minimuma kampaņu Apvienotajā Karalistē alga ir tiešā veidā palielināta 120 000–150 000 darbinieku, kas ir mazāk nekā 3 % darbinieku, kuru alga ir mazāka nekā iztikas minimums. Citi darbinieki ir guvuši labumu no iztikas minimuma “normas” netiešā veidā, jo to izmanto kā atsauci sarunās par algas apmēru vai darbiniekiem to piedāvā neakreditēti darba devēji.
- Tikai dažās valstīs minimālā alga ir pietiekami liela, lai bez valsts pabalstiem darbiniekam nedraudētu nabadzības risks. Jaunākajā paaudzē valstīs ar noteiktu iztikas minimumu, piemēram Apvienotajā Karalistē, šādi pabalsti kļūst aizvien nozīmīgāki zemu atalgotu mājāsaimniecību ienākumu atbalstam. Plāni samazināt šādus pabalstus radīs lielāku spiedienu uz algām, kurām būs jāsedz zemu atalgotu mājāsaimniecību ienākumu vajadzības.
- Iztikas minimuma iniciatīvas ir konstatējušas dzīvošanas izmaksu būtisku atšķirību dažādos reģionos, turklāt tās jo īpaši atšķiras lielpilsētu teritorijās. Iespējamie politiskie risinājumi varētu cita starpā būt piemaksa valsts minimālajai darba algai teritorijās ar augstām dzīvošanas izmaksām, līdzīgi kā Londonas korekcijas koeficienta pabalsts, kas Londonā paaugstina algas līmeni daudziem darbiniekiem, galvenokārt valsts sektorā.
- Visas iztikas minimuma kampaņas galvenokārt pievēršas iztikas minimuma likmei, parasti stundas likmei, taču neviena iztikas minimuma likme nevar aptvert ienākumu vajadzības darbiniekiem ar atšķirīgām darba stundām dažādos mājāsaimniecību veidos dažādos reģionos. Tomēr iztikas minimuma kampaņas var apzināt lielas atšķirības ienākumos un algās, kas nepieciešamas elementāram, taču vienlaikus pieņemamam dzīves līmenim, un tādējādi nodrošināt vērtīgu alternatīvu datu avotu oficiālajām ienākumu atbilstības aplēsēm, sadalot tās pa dažādiem mājāsaimniecību veidiem.
- Lai gan iztikas minimuma kampaņu nav daudz, tās ir ietekmējušas ar likumu noteiktās minimālās darba algas sistēmas. Būtiska ietekme vērojama Apvienotajā Karalistē, kur valdība ir apņēmusies ar likumu noteikto minimālo darba algu personām, kas ir vismaz 25 gadus vecas, pārveidot par “valsts iztikas minimumu”. Paredzams, ka tas līdz 2020. gadam būs 60 % no vidējās algas.
- Minimālā darba alga ir vienkāršs politikas pasākums, un tas pats par sevi neatrisinās nodarbinātu personu nabadzības problēmu. Tā ir papildu līdzeklis darba koplīgumu slēgšanas sarunās, kurās konkrētās nozarēs var panākt augstākas algas likmes. Zemu atalgotas mājāsaimniecības arī iegūst no zemāka ienākumu nodokļa, valsts pabalstiem strādājošo pabalstu veidā, mājokļu un bērnu pabalstiem, kā arī citos veidos subsidētām valsts atbalstam veselības aprūpē un izglītībā. Iztikas minimuma aprēķini ietver šos dažādos pabalstus mājāsaimniecības ienākumiem un uzsver, cik būtiskas ir apvienotas mājokļu, darba tirgus un sociālās labklājības politikas, lai nodrošinātu elementāru, pienācīgu dzīves līmeni visām mājāsaimniecībām ar nodarbinātām personām.

Politikas norādes

- Iztikas minimuma iniciatīvas ir vairojušas publiskās debates par zemu atalgojumu valstīs, kur ir zemas algas un augsts nodarbinātu personu nabadzības līmenis.
- Iztikas minimums galvenokārt skar dzīvošanas izmaksas, nevis darbaspēka izmaksas. Iztikas minimuma kampaņas parasti radušās vietās, kur dzīves līmeni apdraud arvien pieaugošās izmaksas, bieži vien saistībā ar sarūkošo sociālo nodrošinājumu pamata precēm un pakalpojumiem, piemēram, mājokļiem un bērnu aprūpei.

Papildu informācija

Ziņojums *Concept and practice of a living wage* (“Iztikas minimuma koncepcija un prakse”) ir pieejams <https://eurofound.link/ef18064>

Pētniecības vadītājs: *John Hurlley*

information@eurofound.europa.eu